

Ewa Rogowska-Cybulska

Nazwy roślin motywowane nazwami części ludzkiego ciała w "Słowniku gwar kaszubskich" B. Sychty

Acta Cassubiana 14, 28-42

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa Rogowska-Cybulska
Gdańsk

Nazwy roślin motywowane nazwami części ludzkiego ciała w *Słowniku gwar kaszubskich* B. Sychty

1. Jednym z przejawów antropocentryzmu i antropomorfizmu języka, ściślej: jego „somatocentryzmu” i „somatomorfizmu”¹, jest udział nazw części ciała w procesach nominacyjnych dotyczących innych dziedzin rzeczywistości pozajęzykowej. Wśród rezultatów owych procesów, opartych na mechanizmach metaforyzacji i metonimizacji, znajdują się też nazwy roślin. Licznych przykładów różnych odmian tego zjawiska dostarcza m.in. materiał fitonimiczny zawarty w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernarda Sychty².

Nazwy ludzkiego ciała motywuujące kaszubskie fitonimy wchodzą do nazw roślin przede wszystkim jako nazwy ciała ludzi, ale pewną, niewielką grupę podstaw stanowią też nazwy takich części ciała, które zostały przypisane człekokształtnym istotom nadprzyrodzonym, np. w fitonimie *diòbli papk* ‘grzyb szatański, *Boletus satanas* Lenz’ (IV 50) – diabłu, choć podstawą „diabelskich” kaszubskich fitonimów częściej bywają te części ciała przypisywane szatanowi, które są charakterystyczne dla zwierząt, por. *diòbli ògòn* ‘żarnowiec miotlasty, *Sarothamnus scoparius* Wimm’ (I 216), *diòbli róg* ‘storczyk plamisty, *Orchis maculatus* L.’ (IV 334) czy *pùrtkòwé rodzi* lub *pěszi* ‘storczyk szerokolistny, *Orchis latifolia*’ (IV 230). Kilka nazw części ludzkiego ciała użytych jako podstawy nominacyjne fitonimów odnosi się też do Chrystusa, jako Boga wcielonego, np. *Panajezus-kòwé paluszczzi* ‘pierwiosnek lekarski, *Primula officinalis* L.’ (IV 14).

Do fitonimów pochodnych od nazw części ludzkiego ciała zaliczam zarówno derywaty utworzone ze względu na bezpośredni związek roślin noszących te nazwy z określonymi częściami ciała, jak w wypadku nazwy *paluszczica* ‘palusznik krwawy, *Digitaria sanguinalis* Scop’ (IV 14), motywowanej podobieństwem kształtu wiechy tej trawy do dłoni opatrzonej palcami, jak i derywaty, których związek

¹ J. Maćkiewicz, *Językowy obraz ciała. Szkice do tematu*, Gdańsk 2006, s. 12.

² B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław 1967–1976.

z częściami ciała ma charakter pośredni, jak w wypadku nazwy *paleczniczi* pl. 1. ‘dzwonki okrągłolistne, *Campanula rotundifolia* L’, 2. ‘dziewanna, *Verbascum nigrum* L.’, 3. ‘naparstnica zwyczajna, *Digitalis ambigua* L’ (IV 15), ponieważ kwiaty tej rośliny przypominają kształtem nie palce, lecz naparstki, ewentualnie inne przedmioty stanowiące ochronę palca.

Fitonimy motywowane nazwami części ludzkiego ciała to zarówno derywaty semantyczne, np. *jǎžeczka*, częściej *jǎžeczci* pl. ‘babka zwyczajna, *Plantago maior*’ (II 91), por. *jǎžek* ‘język’ (I 90), jak i derywaty słowotwórcze, np. *ùsznik* 2. ‘jasnota plamista, *Lamium maculatum*’ (VI 15), a także zestawienia terminologiczne, w których nazwy części roślin stanowią człon nadrzędny, np. *mòdré òczkò* ‘niezapominajka błotna, *Mysotis palustris* L.’ (III 98), lub w których przymiotnikowe derywaty słowotwórcze od takich wyrazów stanowią człon podrzędny, np. *triglowé drzèwò* ‘grab, *Carpinus betulus*’ (V 387).

Niektóre z fitonimów motywowanych przez nazwy części roślin powstały w procesie niezależnego rozwoju na gruncie gwar kaszubskich, np. *bardówka* 2. ‘huba, żagiew, *Polyporus*, grzyb roztozcz lub pasożyt z rodziny żagwiowatych’ (Strzepcz, VII 7), por. *bardówka* 1. ‘brodawka’ (śr, I 19), inne – jako kalki strukturalne, zwłaszcza z łaciny lub języka niemieckiego, np. zestawienie *matěszkòwé zelé* ‘melisa lekarska, *Melissa officinalis* L.’ (VII 163), kalka niemieckiego złożenia *Mutterkraut*.

Wśród zarejestrowanych w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernarda Sychty około 1150³ kaszubskich nazw gatunków roślin wyrazów motywowanych nazwami części ludzkiego ciała jest 64, a więc stanowią one około 5,6 proc. ogólnego zasobu fitonimicznego słownika Sychty.

2. Nazwy części ludzkiego ciała motywujące – bezpośrednio lub pośrednio – derywaty semantyczne, słowotwórcze i syntaktyczne (zarówno ich człony nadrzędne, jak i podrzędne) będące nazwami roślin należą – ze względu na podstawowe znaczenia tych wyrazów – do trzech podgrup (po nazwie części ciała podaję w nawiasie liczbę nazw roślin utworzonych od tego wyrazu):

A) nazwy zewnętrznych części ludzkiego ciała (19 wyrazów będących podstawą 37 fitonimów):

bardówka ‘brodawka’ (śr, I 19) (1): 2. ‘huba, żagiew, *Polyporus*, grzyb roztozcz lub pasożyt z rodziny żagwiowatych’ (Strzepcz, VII 7);

dupa ‘pośladki, tyłek’, 2. ‘srom kobiecy’ (I 252–253) (2): *babiò dupa* ‘poziwnik, *Galeopsis tetrahit* L.’ (Parchowo, Czarna Dąbrowa, Piaszno, VII 4); *ùtrzèdupa* ‘łopian większy, *Arctium lappa* L.’ (VI 39);

³ E. Rogowska-Cybulska, *Nazwy roślin motywowane słownictwem religijnym w „Słowniku gwar kaszubskich” Bernarda Sychty*, „Rocznik Gdański”, t. LXIV, 2004, z. 1–2, s. 125.

głowa ‘głowa’ (I 326) (4): *bòlëgłowiné lëstë* plt. ‘jaskier ostry, Ranunculus acer’ (Jastarnia, Bór; I 56); *głowôcz* 3. ‘łopian pajęczynowaty, Arctium tomentosum Mill’ (Puckie, I 327); *głowniôk* ‘łopian pajęczynowaty, Arctium tomentosum Mill’ (Zapceń, I 328); *trigłowé drzewò* ‘grab, Carpinus betulus’ (Kępa Żarnowiecka, V 387);

jãżëczk ‘dem. od *jãżëk*’ (I 91) (1): *jãżëczk*, częściej *jãżëczci* pl. ‘babka zwyczajna, Plantago maior’ (II 91);

jãżëk ‘język’ (I 90) (1): *babi jãżëk* ‘babka, Plantago maior L.’ (I 10);

knôp 3. rzadko ‘męski narząd kopulacyjny, prącie’ (śr.), por. też 1. ‘chłopiec’ (I 177) (1): *knôp* 2. neosemant. ‘kaktus, Cactus’ (Gowidlino, II 177);

kôłtôn 1. ‘koltun, plica polonica’, por. też 2. ‘długie włosy u mężczyzny, zaniedbane włosy u kobiety’ (I 124–125) (2): *kôłtôn* obok *kôłtun* 4. ‘jemiola, Viscum album L.’ (II 125); *kôłtôn* obok *kaltun* 8. ‘łopian pajęczynowaty, Arctium tomentosum Mill’ (pn, śr, II 125);

nokc ‘paznokieć’ (pn, rzadziej śr) (III 215) (4): *nokce* 2. ‘kocanki piaskowe, Helichrysum arenarium’ (Kartoszyño, III 215); *nokce* 2. ‘nagietek lekarski, Calendula officinalis L.’ (Żarnowiec); *nôczetk*, częściej pl. *nôczetci* (III 184) // *nôcoteci* (Czarłino, Stężyca, Zdunowice; VII 178) ‘nagietek, Calendula officinalis’; *òczetci* plt. ‘złocien właściwy, Chrysanthemum leucanthemum L.’ (Zabory, III 317);

òczkò ‘pieszczotliwie o oku: male oko’ (III 311) (1): *mòdrë òczkò* ‘niezapominajka błotna, Mysis palustris L.’ (pn-zach, III 98);

òkò 1. ‘oko’ (309) (2): *bòlëòczë* plt. ‘jaskier ostry, pryszczeniec, Ranunculus acer’ (śr, I 56); *òcznik* ‘rogownica, Cerastium arvense L.’ (Klanino, VII 208);

palec // *palc* ‘Gochy, sporad. śr’ // *pòlc* (Puckie, Wejherowskie aż po Przodkowo w Kartuskiem’ (IV 13–14) (3): *paleczniczi* plt. 1. ‘dzwonki okrągłolistne, Campanula rotundifolia L’ (Kępa Żarnowiecka, IV 15); *paleczniczi* plt 2. ‘dziewanna, Verbascum nigrum L.’ (Lisewo, IV 15); *paleczniczi* plt 3. ‘naparstnica zwyczajna, Digitalis ambigua L’ (Smażyno, Strzebielino; IV 15);

paluszëk ‘dem. od *palec*’ (IV 14) (2): *Panajezuskòwë paluszëci* ‘pierwiosnek lekarski, Primula officinalis L.’ (Kępa Żarnowiecka, IV 14); *palusznica* 2. ‘palusznik krwawy, Digitalis sanguinalis Scop’ (pn, IV 14);

papëk 1. ‘pępek’ (IV 50) (3): *papëk*, zwykle *papëci* ‘pępawa dachowa, Crepis tectorum L.’ (Puzdrowo, IV 50); *diòbli papëk* ‘grzyb szatański, Boletus satanas Lenz’ (sporad. pn, śr., IV 50); *smarkati papëk* ‘maślarz, Boletus luteus’ (Zabory, IV 50);

rzqsa 2. ‘rzęsa na brzegu powieki’ (IV 377) (2): *rzqsa* f. (IV 376) // *rzqsa* 1. (IV 377) ‘rzęsa, Lemna’; *rzqsnica* ‘kosmatka owłosiona, Luzula pilosa L.’ (Żukowo, Pępowo, VII 279)

ùchò 1. ‘ucho’ (VI 15) (3): *babië ùszë* ‘grzyby: piestrzenice, Helvella asculenta’ (Puzdrowo, I 10); *ùsznik* 2. ‘jasnota plamista, Lamium maculatum’ (Łyśńiewo, VI 15); *zàùsznik* ‘agawa, Agave Americana’ (Przodkowo, VI 192);

ùszëszcza *plt.* ‘duże uszy’ (Puckie, VI 14) (1): *babié ùszëszcza* ‘smardz stożkowaty, *Morchella conica* Pers.’ (Przyjezierze Żarnowieckie, VI 14);

wąs ‘zarost u mężczyzn na górnej wardze, wąs’ (VI 103) (2): *wąsale* 2. ‘przetacznik kłosowy, *Veronica spicata* L.’ (Kępa Żarnowiecka, VI 103); *wąsotka* ‘łuskiewnik różowy, *Latharea squamaria* L.’ (Świecino, Kartoszyño; VI 104)

włos ‘włos’ (VI 91–92) (1): *panieńszcë włosë* ‘przytulia blotna, *Galium palustre*’ (Kępa Żarnowiecka, IV 22);

B) nazwy wewnętrznych części ludzkiego ciała (9 wyrazów będących podstawą 17 fitonimów):

biodro II ‘biodro’ (I 112) (1): *biedrzón* ‘biedrzeniec pospolity, *Pimpinella Saxifraga*’ (I 105);

kosc ‘kość, gnát’ (II 212) (3): †† *kostina* ‘żywokost lekarski, *Symphytum officinale* L.’ (Puzdrowo, II 214); † *kostoba* ‘gnieźnik leśny, *Neotia niclus avis* L.’ (Lubkowo, VII 129); *żëwòkòsc* f. ‘żywokost, *Symphytum officinale*’ (VI 302);

matëszka 2. ‘narząd rodny u kobiet, macica’, por. też 1. ‘pieszczotl. o matce’, 3. ‘kurczowy ból w podżebrzu kobiety, kolka’ (III 60) (1): *matëszkòwé zelé* ‘melisa lekarska, *Melissa officinalis* L.’ (pn, VII 163);

nërka anat. ‘nerka’ (III 207) (1): *zelonó nërka* ‘kopytnik pospolity, *Asarum europaeum* L.’ (Góra Pomorska, VII 182);

plëc f, zwykle *plëca* *pl* ‘płuca’ (IV 86) (1): *plëcnik* ‘podbiał pospolity, *Tussiflago farfara* L.’ (Kępa Żarnowiecka, IV 87);

sërdëszkò ‘serduszek’ (V 38) (1): *sërdëszka* *plt.* ‘drzączka, *Briza media*’ (Wejherowskie, Kartuskie; V 38);

serce 1. ‘serce, okolica serca’ (V 37) (2): *sercnica* ‘serdecznik, *Leonorus* z rodziny *Labiatae*’ (Kartoszyño, Strzebielino; V 38); *serdecznik* 3. ‘roszpunka ząbkowana, *Valerianella dentata*’ (Łebcz, V 39);

żëbro 1. anat. ‘żebro’ (VI 282) (4): *babié żëbro* a) ‘mikołajek nadmorski, *Eryngium maritimum* L.’ (Bór, Jastarnia, I 10), b) ‘poziwnik, *Galeopsis tetrahit* L.’ (śr., I 10), c) ‘bagno zwyczajne, *Ledum palustre* L.’ (Łyśńiewo, I 10); *babszcë żëbra* ‘poziwnik, *Galeopsis tetrahit* L.’ (Żukowo, I 11);

żëła anat. ‘żyła’ (VI 289) (3): *żilnik* ‘babka zwyczajna, *Plantago minor* L.’ (Lubkowo, Tyłowo, Sławutowo; VI 289); *piączëlëzi* (Zabory, sporad. aż po Linie w Wejherowskim) // *piączëlëzi* (Zabory) ‘babka pospolita, *Plantago maior* L.’ (IV 274); *pińczëlówé lëstë* (Hel) // *pińczëlówi lëst* (Bór, IV 274);

C) nazwy płynów ustrojowych i wydzielin (4 wyrazy będące podstawą 10 fitonimów):

krew 1 ‘krew’ (II 253) (4): *Pana Jezusowó krew* ‘dziurawiec pospolity, *Hypericum perforatum* L.’ (Nakło, II 253), *Pana Jezusa krew* ‘mięta, *Mentha arvensis* L.’ (II 253), *krwiotok* ‘krwawnik, *Achillea millefolium*’ (Jamno, II 254);

† *krwawnica* ‘wydmuchrzyca piaskowa, *Elymnus arenarius* L.’ (Puzdrowo, Strzebielino; VII 137);

mlekò 1. ‘mleko’, por. też 2. ‘biaława ciecz zawarta niektórych owocach i nasionach, zwł. niedojrzałych’ (III 84–86) (3): *mleczniczka* ‘surojadka, *Russula* sp.’ (Kępa Żarnowiecka, III 86); *drobni mlécz* ‘jastrzębiec Lachenala, *Hieracium Lachenalii*’ (Puckie, III 87); *mòdri mlécz* ‘cykoria podróżnik, *Cichirium intybus* L.’ (III 98);

smark 1. // *smòrkol* 1. ‘wydzielina z nosa’ (V 93) (2): *smòrkòl* 3. ‘maślak, *Boletus luteus*’ (V 93); *smarkati papk* ‘maślarz, *Boletus luteus*’ (Zabory, IV 50);

żółc I ‘zółc’ (VI 275) (1): † *żółcownik* ‘mrzyglód, *Genista germanica*’ (Sulicice, Klanino, Redoszewo; VI 275).

3. Motywacja wykorzystywania nazw części ludzkiego ciała w funkcji podstaw nominacyjnych nazw roślin zarejestrowanych w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* księdza Bernarda Sychty jest stosunkowo mało zróżnicowana.

3.1. W 21 z 64 takich nazw oparty na nazwie części ludzkiego ciała derywat semantyczny, słowotwórczy lub składniowy informuje o walorach użytkowych danej rośliny lub jej części, a nazwa części ludzkiego ciała występuje w jego definicji uwzględniającej mechanizm nominacyjny⁴ w funkcji obiektu czynności lub procesu przypisywanych tej roślinie. Większość tak utworzonych nazw – w materiale fitonimicznym słownika Sychty jest ich 19 – odwołuje się do stosowania roślin w leczeniu dolegliwości dotyczących różnych części ludzkiego ciała. W funkcji podstaw takich nazw występują przede wszystkim nazwy wewnętrznych części ludzkiego ciała (*kòsc*, *plęc*, *serce*, *matëszka* ‘macica’, *biodro*) oraz płynów ustrojowych (*krew*, *żółc*), wyjątkowo nazwy zewnętrznych części ciała (*ùchò*).

O tym, że *plëcnik* ‘podbiał pospolity, *Tussiflago* farfara L.’ (IV 87) uważany jest przez Kaszubów za lekarstwo w chorobach płuc, informuje ksiądz Sychta w artykule hasłowym poświęconym wyrazowi *plęc*, por. „med. lud.: *plëca rosca* m.in. po dłuższym zażywaniu z żywokostu, podbiału i krwawnika” (IV 86–87). Wzmiankę na temat stosowania przy złamaniu kości ‘żywokostu, *Symphytum officinale*’, zwanego w kaszubszczyźnie *żëwòkòsc* i †† *kòstina* f., znajdziemy w słowniku Sychty s.v. *żëwòkòsc*, por. „Recepta: Wëgòtowaną abo ùcartą *żëwòkòsc* przekładają na złómóną nogã abo rãkã” (VI 302).

Parafrazę ‘ziele leczące *matëszkã*’ ma też zapewne zestawienie *matëszkòwë zelë* ‘melisa’, będące – podobnie jak synonimiczne wobec niego zestawienie *matczë zelë* – kalką niemieckiego złożenia *Mutterkraut*. O tym, że pierwszy człon tej nazwy rozumiany jest dziś przez Kaszubów jako *matëszka* ‘macica’, świadczy

⁴ Dla derywatów słowotwórczych będzie nią parafraza słowotwórcza, a dla derywatów semantycznych – definicja informująca o motywacji przeniesienia znaczenia.

następujący fragment słownika Sychty: „Bialczy piją herbatã z matëszkòwego zelëgo, czej jum matëszka bòli” (VII 163). To, że melisa stosowana była w medycynie ludowej na różne dolegliwości kobiece, poświadczają zresztą liczne źródła dotyczące ludowego ziołolecznictwa⁵. W odniesieniu do współrzdennych z przymiotnikiem *matëszkòwé* nazw niemieckiej, łacińskiej i polskiej możliwe jest jednak również wiązanie tego rdzenia ze znaczeniem ‘matka’ i ‘królowa pszczół’⁶.

Nazwę *zaušznik* ‘agawa, *Agave Americana*’ (VI 192) należy tłumaczyć zastosowaniem jako lekarstwa na ból uszu liści tej rośliny, noszonych w uchu jak kolczyk⁷, o czym pisze Sychta w artykule hasłowym dotyczącym synonimicznej w stosunku do *zaušznika* nazwy *orażé*, por. „Czej ce w ušzach kòle, téj włóż sobie orażégò, to ce òprzestónie” (III 335).

Korzystny wpływ na dolegliwości żółciowe ‘mrzygłodu, *Genista germanica*’, noszącego kaszubską nazwę † *žòlcownik*, potwierdza Bernard Sychta w hasle dotyczącym tego wyrazu, por. „Med. lud.: *Žòlcownik* przynosi ulgę cierpiącym na kamienie żółciowe i wątrobę” (VI 275).

Asumpt do nadania ‘krwawnikowi, *Achillea millefolium*’ m.in. nazwy *krwiotok* (II 254) dało przekonanie, że ma on właściwości przeciwkrwotoczne, oparte na zasadzie opozycji, w myśl której na krwawiącą ranę należy działać rośliną kwitnącą biało⁸. Właściwościami leczniczymi można wyjaśnić też derywat *sercnica* (V 38), odnotowany przez słownik Sychty jako nazwa ‘serdecznika, *Leonorus* z rodziny *Labiatae*’⁹.

Dawnym zastosowaniem magicznym (w kulcie mającym związek z płodnością) lub leczniczym (przeciwko bólom jamy brzusznej) bywa wyjaśniany związek z rzeczownikiem *biodro* staropolskiego fitonimu *biedrzeniec*¹⁰, a więc i kaszubskiego fitonimu *biedrzon* ‘biedrzeniec pospolity, *Pimpinella Saxifraga*’ (I 105).

Inne związane z określonymi częściami ludzkiego ciała rodzaje zastosowań roślin bywają utrwalane w ich kaszubskich nazwach znacznie rzadziej. O użytkowaniu w celach higienicznych liści ‘łopianu większego, *Arctium lappa* L.’ świadczy jego żartobliwa nazwa *ùtržèdupa* (VI 39). Przygodne wykorzystywanie w dziecięcych zabawach ‘przetacznika kłosowego, *Veronica spicata* L.’ dokumentuje

⁵ Por. A. Paluch, „*Zerwij ziele z dziewięciu miedz...*” *Ziołolecznictwo ludowe w Polsce w XIX i początku XX wieku*, Wrocław 1989, s. 93; C. Bańkowski, E. Kuźniewski, *Ziołolecznictwo ludowe*, wyd. II poprawione i uzupełnione, Warszawa – Wrocław 1980, s. 73.

⁶ E. Rogowska-Cybulska, *Nazwy roślin motywowane nazwami ludzi w „Słowniku gwar kaszubskich” Bernarda Sychty*, „Gdańskie Studia Językoznawcze”, IX, 2005, s. 67–94.

⁷ E. Rogowska, *Kaszubskie nazwy roślin uprawnych*, Gdańsk 1998, s. 11.

⁸ Tamże, *Z kaszubskiego zielnika: Krwawnik*, „Pomerania”, 1999, nr 1, s. 45–46.

⁹ A. Spólnik, *Nazwy polskich roślin do XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990, s. 104.

¹⁰ Tamże, s. 71.

jego nazwa *wąsale*; bliżej motywację tego słowa wyjaśnia ks. Sychta, por. „wąsale temu sa tak nazewają, bo dzieć sobie nimi wąsę malēja” (VI 103).

3.2. Sporadycznie natomiast kaszubskie nazwy roślin motywowane nazwami części ludzkiego ciała ostrzegają przed szkodliwym samoistnym wpływem rośliny na człowieka. Taki charakter mają w świetle słownika Sychty dwa fitonimy nazywane ‘jaskier ostry, *Ranunculus acer*’: *bòlëglowinë lëstë* plt i *bòlëdzcë* plt (I 56); Bernard Sychta pisze o genezie nazwy *bòlëdzcë* plt następująco: „Według etymologii ludowej nazwa ta pochodzi od rzekomego bólu oczu, jaki wywołuje wężanie kwiatu lub patrzenie na kwiat” (I 56).

3.3. Wśród kaszubskich nazw roślin tworzonych od nazw części ludzkiego ciała można też wyróżnić niewielką grupę fitonimów o podwójnej motywacji semantycznej, których powstanie można wyjaśniać i specyficznym działaniem danej rośliny na określoną część ludzkiego ciała, i jej podobieństwem do tej części. Do grupy tej należy przede wszystkim wyrażenie *Pana Jezusowô krew* ‘dziurawiec pospolity, *Hypericum perforatum* L.’ (II 253), bowiem w wypadku tej rośliny przypisanie jej działania przeciwkrwotocznego wynikało z zastosowania częstej w medycynie ludowej zasady: „podobne leczy się podobnym”, gdyż dziurawiec wydziela sok koloru krwi, co stało się też podstawą powiązania tej rośliny z kultem chrystologicznym. Innego rodzaju podwójną motywację można przypisać fitonimowi *kòltón // kaltun* ‘łopian pajęczynowaty, *Arctium tomentosum* Mill’ (II 125); ciepłiwe rzepy tej rośliny z jednej strony przypominają wyglądem ‘kołtun, plica polonica’, z drugiej – gdy przypadkiem wplączą się we włosy, mogą wywołać stan go przypominający.

3.4. Model nominacyjny wykorzystujący podobieństwo roślin lub ich części do części ludzkiego ciała realizują aż 42 fitonimy notowane w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*. Właściwością, ze względu na którą dostrzega się takie podobieństwo, jest – w świetle fitonimów zarejestrowanych w słowniku Sychty – niemal bez wyjątku kształt, czemu niekiedy dodatkowo towarzyszy podobieństwo położenia, koloru czy cech wyczuwanych dotykiem. Wyjątek stanowi być może zestawienie *babiô dupa*, używane jako nazwa ‘poziwnika, *Galeopsis tetrahit* L.’ (VII 4) prawdopodobnie ze względu na jego nieprzyjemny zapach, choć nazwa ta nie jest całkiem jasna¹¹.

Podobieństwo kształtu w kilku wypadkach dotyczy ogólnego pokroju roślin, a przynajmniej ich fragmentów widocznych ponad ziemią. Spośród fitonimów odnotowanych w słowniku Sychty taką motywację mają zapewne nazwy *bardówka*, *kòltón // kòltun*, *rzāsa*, *babië żebro*, *wąsotka*, † *kostoba* i *knôp*.

¹¹ E. Rogowska-Cybulska, *Nazwy roślin motywowane nazwami ludzi w „Słowniku gwar kaszubskich” Bernarda Sychty...*, s. 91.

Fitonim *bardówka* 2. ‘huba, Polyporus’ (VII 7) zawdzięcza swe powstanie dostrzeżeniu przez Kaszubów podobieństwa huby rosnącej na pniu drzewa do brodawki na ludzkiej twarzy. Nazwa *kôltón* // *kôltun* (II 125) została przeniesiona z ‘koltuna, plica polonica’, por. też *kôltón* 2. ‘długie włosy u mężczyzny, zaniedbane włosy u kobiety’ (I 124–125), na ‘jemiolę, *Viscum album* L.’ ze względu na podobieństwo zielonych azurowych kul jemioli rozmieszczonych wśród konarów drzew do koltuna we włosach.

Znaczenie ‘Lemma, rodzaj rośliny pływającej’ wyrazu *rzāsa* rozwinęło się w językach słowiańskich ze znaczenia ‘coś strzępiastego, jak włoski na powiece’¹² pod wpływem obserwacji drobnych lodyżek tej roślinki falujących tuż pod powierzchnią wody, podczas gdy na jej powierzchni unosi się przypominający błonę powieki zbity kożuch liści.

Użycie rzeczownika *zebra* w fitonimach *babié zebro* a) ‘mikołajek nadmorski, *Eryngium maritimum*’, b) ‘poziewnik, *Galeopsis tetrahit* L.’, c) ‘bagno zwyczajne, *Ledum palustre* L.’¹³ i *babszcé zebra* ‘poziewnik, *Galeopsis tetrahit* L.’ służy uwypukleniu różnych cech odbieranych za pomocą zmysłów wzroku i dotyku: symetrycznego układu liści (po obu stronach gałęzi lub gałązki) albo żyłek liściowych (po obu stronach głównego nerwu) rośliny, jak w wypadku żeber i kręgosłupa, a także sztywności lodygi i ostrości kolców, kojarzących się z wystającymi żebrami i w ogóle z kośćmi¹⁴. Zestawienia tego rzeczownika z przymiotnikami *babi* lub *babszczi* wskazują na znaczną liczbę owych symetrycznie układających się i/lub kolących części, bo według ludowej wersji Biblii kobiety mają więcej żeber niż mężczyźni, co stanowi dodatkowe uzasadnienie dla stereotypu niskiej wartości kobiet, por.: „Niewiasta jest stworzona z żebra boku prawego Adama, dlatego to mężczyźni tego jednego żebra nie mają. Gdy Bóg wyjął pierwszemu człowiekowi zebro, pies je pochwycił i pożarł. Wtedy Bóg pochwycił psa za ogon chcąc zebro wytrząść, lecz nie wytrząśł tylko urwał psu ogon. A ponieważ niewiasta jest z tak poniżającej rzeczy stworzona, dla tego wciąż musi upokarzać się przed mężczyzną”¹⁵.

¹² W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 535.

¹³ Nazwę *babié zebro* według *Pomoranisches Wörterbuch* noszą w kaszubszczyźnie również dwie inne rośliny: ‘wilżyna ciernista, *Ononis spinosa*’ i ‘rokitnik zwyczajny, *Hippophäe rhamnoides*’, natomiast do ‘mikołajka nadmorskiego’ – jak wynika z materiałów rękopiśmiennych L. Roppla opracowanych w tym słowniku – odnosi się jeszcze zestawienie *koć zebra* (F. Lorentz, *Pomoranisches Wörterbuch*, Bd. III, 3, fortgeführt von F. Hinze, Berlin 1973, s. 1159).

¹⁴ E. Rogowska-Cybulska, *Nazwy roślin motywowane nazwami ludzi w „Słowniku gwar kaszubskich” Bernarda Sychty...*, s. 91–92.

¹⁵ M. Dowojna-Sylwestrowicz, rękopis w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym w Wilnie; cyt. za: M. Zowczak, *Biblia ludowa. Interpretacje wątków biblijnych w kulturze ludowej*, Wrocław 2000, s. 57.

Kwitnące różowe pędy nadziemne ‘łuskiewnika różowego, *Latharea squamaria* L.’, bezzieleniowej rośliny pasożytniczej o różowych kwiatach zebranych w gęstym nierozgałęzionym jednostronnym kwiatostanie, rzeczywiście mogą przypominać wąsy, co sugeruje kaszubska nazwa tej rośliny *wąsotka* (VI 104). Również grube, soczyste, nadziemne pędy innej bezzieleniowej rośliny, ‘gnieźnika leśnego, *Neotia niclus avis* L’, początkowo żółte, później brunatniejące, z kwiatami i liśćmi tej samej barwy co pęd, mogą się kojarzyć z kośćmi, co odzwierciedla nazwa † *kòstòba* (VII 129). Natomiast podstawą derywacyjną neosemantyzmu *knòp* 2. ‘kaktus, *Cactus*’ (II 177) było zapewne wtórne znaczenie rzeczownika *knòp* 1. ‘chłopiec’ (I 177), mianowicie *knòp* 3. ‘męski narząd kopulacyjny, prącie’; do męskiego członka podobne są niektóre popularne odmiany kaktusów, zwłaszcza cereusy kolumnowe.

Pozostałe nazwy roślin uwzględniają podobieństwo do wybranej części ludzkiego ciała jednej z części danej rośliny.

Do fitonimów utworzonych od nazw części ciała ze względu na kształt owoców należą wyrazy: *głowòcz* 3. (I 327) i *główniòk* (I 328) ‘łopian pajęczynowaty, *Arctium tomentosum* Mill’; *sérdészka* plt. ‘drzączka, *Briza media*’, „nazwana tak od kłósków sercowatych na długich cieniutkich szypułkach” (V 38), a także *nokce*, *nòczetk*, częściej pl. *nòczetczy* (III 184) // *nòcotczy* (VII 178) ‘nagietek lekarski, *Calendula officinalis* L.’, których nazwa pochodzi „od kształtu owoców zakrzywionych jak nogieć ‘pazur, paznokiec’”¹⁶. Również znaczenie przymiotnika, stanowiącego komponent zestawienia *trigłowé drzewò* ‘grab, *Carpinus betulus*’ (V 387), zdaniem L. Wajdy-Adamczykowej „może tłumaczyć się tym, że owoc grabu, żeberkowany orzeszek odpada z trójklapową, skrzydełkową okrywą kwiatu”¹⁷.

Do części ludzkiego ciała porównywanie bywają też kapelusze niektórych grzybów. Nazwy *papk* ‘maślarz, *Boletus luteus*’ (IV 50) i *diòbli papk* ‘grzyb szatański, *Boletus satanas* Lenz’ (IV 50) odzwierciedlają podobieństwo kapeluszy młodych owocników tych gatunków do wypukłego pępka, uznawanego w medycynie ludowej za pewien defekt kosmetyczny i w związku z tym poddawanego uważniejszej obserwacji niż neutralny estetycznie pępek wklęsły. W zestawieniach *babié ùszè* ‘piestrzenice’¹⁸ i *babié ùszészczà* ‘smardze’ rzeczowniki informują natomiast o podobieństwie kapeluszy piestrzenic i smardzów do małżowiny, a przymiotnik *babi* – o negatywnym nacechowaniu aksjologicznym, występującym też w kaszubskim zestawieniu *babi stòlk* ‘jakikolwiek grzyb niejadalny’ (I 10).

Kilka kaszubskich fitonimów powstało ze względu na charakterystyczne właściwości liści, opisywane w kategoriach ich podobieństwa do wybranych części

¹⁶ A. Spólnik, *op. cit.*, s. 79.

¹⁷ L. Wajda-Adamczykowa, *Polskie nazwy drzew*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1989, s. 27.

¹⁸ Por. B. Bartnicka-Dąbkowska, *Polskie ludowe nazwy grzybów*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964, s. 31–32.

ludzkiego ciała. Nerkowaty kształt liści zdecydował o nadaniu nazwy *zelonô nérka* (VII 182) ‘kopytnikowi pospolitemu, *Asarum europaeum* L.’, a okrągłym, jęczminkowatym kształtem liści motywowane są kaszubskie nazwy ‘babki zwyczajnej, *Plantago maior*’: *jãžëczk*, częściej *jãžëczci* pl. (II 91) oraz *babi jãžëk* (I 10); obecność przymiotnika *babi* jest tu efektem kontaminacji odnoszących się do tej rośliny kaszubskich nazw *psë jãžëczci* // *psy jãžëczk* (IV 264), *lësë jãžëczci* (II 357), *ptôszë jãžëczci* (VII 252) z ogólnopolską nazwą *babka* i kaszubską *babië zelë*¹⁹. Budowa liści ‘babki zwyczajnej, *Plantago maior* L.’ została utrwalona również w jej trzech kaszubskich nazwach informujących o rodzaju unerwienia liści: *žilnik* (VI 289); *piãžëczci* // *piãžëczëczci* (IV 274) i *piñczëłowë lëstë* // *piñczëłowi lëst* (IV 274). Do budowy liści ‘kosmatki owłosionej, *Luzula pilosa* L.’ nawiązuje z kolei derywat słowotwórczy *rzãsnica*, opatrzony przez Sychtę następującą uwagą etymologiczną: „Lëstë rzãsnicë mają pò bòkach dludżë włosci, chtëmé wëzdrzą jak rzãšë na pówiekach” (VII 279).

Porównaniu do części ludzkiego ciała podlega też w kilku kaszubskich fitonimach kształt kwiatostanu lub kwiatów. Zestawienie *Panajezuskôwë paluszëczci* poprzez odwołanie do sfery sacrum podkreśla podobieństwo baldaszka pierwiosnka do palczastej dłoni²⁰. Ciemnopurpurowonabieglej wieszce w postaci kilku niby-kłosek, przypominającej palce jednej dłoni, zawdzięcza również powstanie derywat słowotwórczy *palusznicza*, odnoszący się w kaszubszczyźnie do ‘palusznika krwawego, *Digitaria sanguinalis* Scop.’ (IV 14). Skojarzenie kształtu kwiatów rośliny z kształtem palców leży też, ale pośrednio, u źródeł nazwy *paleczniczi*, którą słownik Sychty potwierdza dla ‘dzwonek okrągłolistnych, *Campanula rotundifolia* L.’, ‘dziewanny, *Verbascum nigrum* L.’ i ‘naparstnicy zwyczajnej, *Digitalis ambigua* L.’ (IV 15), nazwa tych roślin wiąże się bowiem z podstawowymi znaczeniami wyrazu *palecznik*: ‘wielki palec, kciuk’ i ‘naparstek’, ponieważ kwiaty te przypominają kształtem naparstki, ewentualnie inne przedmioty stanowiące ochronę palca²¹, np. ‘część rękawiczki okrywającą palec’, ‘pochewkę na chory palec’, a może nawet ‘gumową pochwę na końcu laski’ (IV 15).

Derywat słowotwórczy *ùsznik* (VI 15) odnosi się do ‘jasnoty plamistej, *Lamium maculatum*’, gdyż jej ciemnoróżowe kwiaty o wyraźnie dwuwargowej budowie, wyrastające pionowo w okółkach liści, mogą kształtem, osadzeniem i kolorem przypominać małżowinę uszną. Okrągłym – przypisywanym również oku – kształtem niewielkich błękitnych kwiatów ‘niezapominajki błotnej, *Mysotis palustris* L.’ motywowane jest zestawienie *mòdrë òczkò* (III 98), a podobnym kształtem białych kwiatków ‘rogownicy polnej, *Cerastium arvense* L.’ – derywat

¹⁹ Por. też Rogowska-Cybułska, *Nazwy roślin motywowane nazwami ludzi w „Słowniku gwar kaszubskich” Bernarda Sychty*, s. 78–80.

²⁰ Por. też E. Rogowska, *Z kaszubskiego zielnika: Pierwiosnek*, „Pomerania”, 1998, nr 3, s. 29–30.

²¹ E. Rogowska, *Z kaszubskiego zielnika: Tojad*, „Pomerania”, 1999, nr 9, s. 46–47.

słowotwórczy *òcznik* (II 208). W wypadku ‘pępawy dachowej, *Crepis tectorum* L.’ przyczyną przeniesienia na nią nazwy *pąpk*, zwykle *pąpczi* (IV 50), jest kształt jej kwiatostanu po przekwitnięciu, gdy może się on kojarzyć z wypukłym pępkiem.

O nadaniu ‘przytulii błotnej, *Galium palustre*’ nazwy *panieńszcë włosë* (IV 22) mogło zadecydować podobieństwo do kobiecych włosów jej delikatnych, wiotkich lodyg; przymiotnik *panieńszcë* występujący w tej nazwie może jednak wskazywać na jakiś związek tej rośliny z *Najświętszą Marią Panną*, co sugerowałoby, że jest to nazwa przeniesiona na przytulię błotną z jakiejś innej rośliny, przytulia błotna bowiem nie jest wymieniana w związku z kultem mariologicznym, choć podobna do niej ‘przytulia właściwa, *Galium verum*’ uważana była za roślinę magiczną użyteczną przeciw grzmotom²².

Kilka fitonimów zanotowanych przez Sychtę zawdzięcza swe powstanie podobieństwu soków i wydzielin roślinnych do płynów ustrojowych i wydzielin organizmu ludzkiego (w większości charakterystycznych też dla fizjologii innych ssaków). Ze względu na podobieństwo białego soku wydzielanego przez niektóre rośliny do mleka wyraz *mlekò* stał się nawet podstawą derywatu semantycznego o znaczeniu ‘biaława ciecz zawarta w niektórych owocach i nasionach, zwł. niedojrzałych’ (III 84–86), od którego w drodze derywacji słowotwórczej powstały następujące nazwy roślin wydzielających taki sok: *mleczniczka* ‘surojadka, *Russula* sp.’ (III 86); *drobni mlécz* ‘jastrzębiec Lachenala, *Hieracium Lachenalii*’ (III 87) i *mòdri mlécz* ‘cykoria podróżnik, *Cichirium intybus* L.’ (III 98). Dwie z tych roślin, ‘jastrzębiec’ i ‘cykorie’, łączy ponadto bardzo podobny kształt kwiatów, różniących się jednak kolorem. Porównaniu śluzu wydzielanego przez grzyb ‘maślak, *Boletus luteus*’ do wydzieliny z nosa, zwanej po kaszubsku *smark* lub *smòrkol* (V 93), zawdzięczają natomiast powstanie dwie nazwy tego grzyba: derywat słowotwórczy *smòrkol* (V 93) i zestawienie *smarkati pąpk* (IV 50).

3.5. Kolejną grupę nazw roślin zawierających w swych podstawach nominacyjnych nazwy części ludzkiego ciała tworzą fitonimy przeniesione z roślin, które charakteryzują się różnego rodzaju związkami z częściami ludzkiego ciała, na rośliny, które takich związków nie wykazują, ale są do roślin motywowanych nazwami części ciała z różnych względów podobne. Do takich nazw należy zapewne wyraz *nokce* jako nazwa ‘kocanek piaskowych, *Helichrysum arenarium*’ (III 215), przeniesiony na tę roślinę z ‘nagietka lekarskiego, *Calendula officinalis* L.’ ze względu na podobieństwo kolorystyczne kwiatów tych roślin oraz zastosowanie w leczeniu chorób.

Inna natomiast nazwa nagietków, *nòczetczy* (III 184), przybrawszy po kontaminacji z nazwą kolejnej części ciała, wyrazem *òkò*, formę *òczetczy* plt., została

²² Por. E. Rogowska-Cybulska, *Nazwy roślin motywowane nazwami ludzi w „Słowniku gwar kaszubskich” Bernarda Sychty...*, s. 82.

przeniesiona z nagietków na ‘złocien właściwy, *Chrysanthemum leucanthemum* L.’ (III 317), przypominający nagietki kształtem kwiatów.

Nie ma również bezpośredniego uzasadnienia semantycznego – ani we właściwościach morfologicznych tej rośliny, ani w jej zastosowaniu w ziółolecznictwie ludowym – komponent *krw* wchodzący w skład zestawienia *Pana Jezusa krw* (II 253), odnoszącego się do ‘mięty polnej, *Mentha arvensis* L.’. Prawdopodobnie zatem nazwa ta została przeniesiona na miętę z dziurawca ze względu na wykorzystanie obu roślin w leczeniu przypadłości układu pokarmowego.

3.6. Wśród kaszubskich nazw zawierających w podstawach nominacyjnych nazwy części ludzkiego ciała znalazły się również w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* nazwy niejasne. Zaliczam do nich nazwy roślin niewymienianych wśród roślin, którym przypisywano i/lub przypisuje się właściwości lecznicze, i niewykazujących morfologicznego podobieństwa do części ludzkiego ciała. W materiale fitonimicznym słownika Sychty do takich nazw należą † *krwawnica* ‘wydmuchrzyca piaskowa, *Elymnus arenarius* L’ (VII 137) i *serdecznik* ‘roszpunka ząbkowana, *Valerianella dentata*’ (V 39).

4. Kaszubskie nazwy roślin, mające w swoim składzie wyraz nazywający część ludzkiego ciała, motywowane są zatem: 1) zastosowaniem danej rośliny w leczeniu dolegliwości danej części ciała lub – rzadziej – innymi zastosowaniami tych roślin związanymi z daną częścią ciała, 2) wierzeniami, że kontakt z daną rośliną może wywołać dolegliwości danej części ciała, 3) podobieństwem kształtu lub innych właściwości części ciała do roślin i ich części, 4) działaniem danej rośliny związanym z określoną częścią ciała i jej jednoczesnym podobieństwem do tej części ciała; 5) przeniesieniem nazw utworzonych ze względu na przypisywanie pewnym roślinom właściwości leczniczych związanych z daną częścią ciała na inne rośliny, którym takich właściwości nie przypisywano, z powodu podobieństwa obu gatunków pod innym względem, 5) skojarzeniami brzmieniowymi nazwy części ciała z wyrazem motywującym nazwę rośliny (*ðczétczy* < *ðkò* i *nokce*).

Obecność wśród kaszubskich fitonimów utworzonych od nazw części ludzkiego ciała zarówno derywatów o charakterze metonimicznym (grupy 1., 2. i 4.), jak i metaforycznym (grupy 3. i 4.) świadczy o zróżnicowanej roli świata roślin w kulturze kaszubskiej, i tej materialnej, i tej duchowej. Pewna przewaga derywatów metaforycznych nad metonimicznymi dowodzi jednak nieco większego wpływu na tworzenie takich fitonimów antropomorfizmu, będącego wyrazem bezinteresownej ciekawości poznawczej, niż tej wersji antropocentryzmu, która polega na opisywaniu innych elementów świata ze względu na ich użyteczność lub szkodliwość dla człowieka.

Ewa Rogowska-Cybulska

Plants named after human body parts in the *Słowniku gwar kaszubskich* by Bernard Sychta

SUMMARY

The article discusses plant names inspired directly or indirectly by the names of human body parts registered in *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* (Dictionary of Kashubian Dialect in the Folk Culture) by Father Bernard Sychta (1967–1976). The book covers plant names derived from words and their meanings, for example *bardówka* ‘huba, Polyporus’ (bracket fungus) < *bardówka* ‘brodawka’, (from the similarity of a growth on a tree trunk and a growth on the human face), plant names formed for example *panieńszczę wlosë* ‘przytulia błota, Galium palustre (sweet woodruff) < *wlos*, ‘włos’ (hair) and finally other names, for example *triglowé drzewô* ‘grab, Carpinus betulus’ (hornbeam) < *głowa* ‘głowa’ (head) (for relief from anxiety).

The names of human body parts which inspired Kashubian plant names: A) names of external human body parts (19 words which are the basis for 37 vernacular plant names, for example *jãżëczk*, a diminutive of *jãżëk* (tongue) resulting in the vernacular *jãżëczczy* ‘babka zwyczajna, Plantago maior’ (plantain, broad-grandmother), *paluszk*, the diminutive of *palec* (finger) resulting in the vernacular *Panajuzuskôwé paluszczy*, ‘pierwiosnek likarski, Primula officinalis L. (medicinal primrose, Lord Jesus’ finger); B) names of internal human body parts (9 words which are the basis for 17 vernacular plant names, for example *kosc* ‘kość’ (bone) resulting in the vernacular *kostina* ‘żywokost lekarski, Symphytum officinale L. (comfrey, knitbone, boneset); C) names of internal body fluids (4 words which are the basis for 10 vernacular plant names, for example *krew* ‘krew’ (blood) resulting in the vernacular *Pana Jezusowowô krew* ‘dziurawiec pospólity, Hypericum perforatum L.’ (Saint John’s wort).

Kashubian plant names connected with relationship to human body parts include: 1) use of the plant to heal that particular body part, for example *plëcnik* ‘podbiał pospólity, Tussiflago farfara L.’ (coltsfoot) (used by Kashubians as a remedy for lung diseases); 2) use of the plant connect with belief that the plant can cause sickness of a particular body part, for example *bòlëglowiné lëstë* and *bòlëdczë* ‘jaskier ostry, Ranunculus acer’ (sharp buttercup) (smelling or looking at the flower supposedly causes head and eye pain); 3) similarity of plant form to body part, for example *bardówka* ‘huba, Polyporus’ (bracket fungus) (from the similarity of the growth on a tree trunk to a growth on a human face); 4) from the activity of a particular plant connected to a particular body part and at the same time having a shape similar to the body part, for example *Pana Jezusowô krew* ‘dziurawiec pospólity, Hypericum perforatum L. (Saint John’s wort) (secretes a sap of the color of blood); 5) name created since it was assumed the plant healed particular body parts that a similar plant head, for example *nokce* ‘kocanka piaskowa, Helichrysum arenarium’ possibly named because of the similarity of the flower color to ‘nagietka lekarskiego, Calendula officinalis L’. (Pot marigold) which is used to heal diseases; 6) similarity to the sound of the name of the body part, for example *òczëtczy* from *od òkò* and *nokce*.

The discussed plant names present evidence of the important and diverse place of the plant world in Kashubian culture, both material and spiritual.

tłum. Stanisław Frymark

Ewa Rogowska-Cybulska

**Pflanzennamen, die von menschlichen Körperteile stammen,
im Wörterbuch *Słownik gwar kaszubskich*
(Wörterbuch der kaschubischen Dialekte) von Bernard Sychta**

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser bespricht 64 Pflanzennamen, die mittelbar oder unmittelbar von menschlichen Körperteilen hervorstammen, die in *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* von Priester Bernard Sychta (1967–1976) registriert wurden. Darin wurden die Pflanzennamen berücksichtigt: semantische Ableitungen (z.B. *bardówka* ‘huba, /Nabe/ Polyporus’ < *bardówka* ‘brodawka’ /Warze/), wortbildende Ableitungen (z.B. *rząsница* ‘kosmatka owłosiona, /Behaarte Hainsimse/ *Luzula pilosa* L.’ < *rząsa* ‘rzęsa na brzegu powieki’ /Wimper/) und syntaktische Ableitungen (in diesen Ableitungen Motiv ist übergeordnetes Glied, z.B. *panieńszcë włosë* ‘przytulia błotna, /Sumpf-Labkraut/ *Galium palustre*’ < *włos* ‘włos’/Haar/, eventuell untergeordnetes Glied, z.B. *trigłowë drzewò* ‘grab /Hainbuche/, *Carpinus betulus*’ < *głowa* ‘głowa’ /Kopf/).

Die Namen der menschlichen Körperteile in den kaschubischen Pflanzennamen sind: a) Namen der äußeren Körperteile des Menschen (19 Wörter bilden Grundlage für 37 Pflanzennamen), z.B. *jãżëczk* ‘dem. von *jãżëk*’ /Zunge/ – Grundlage des Pflanzennamens *jãżëczczy* ‘babka zwyczajna, /Breitwegerich/ *Plantago maior*’, *paluszk* ‘dem. von *palec*’ /Finger/ – Grundlage des Pflanzennamens *Panajezuskòwë paluszczy* ‘pierzwiśnik lekarski, /Echte Schlüsselblume/ *Primula officinalis* L.’; b) Namen der inneren Körperteile des Menschen (9 Wörter bilden Grundlage für 17 Pflanzennamen), z.B. *kosc* ‘kość’ /Knochen/ – Grundlage des Pflanzennamens †† *kostina* ‘zywokost lekarski, /Echte Beinwell/ *Symphytum officinale* L.’; c) Namen der Körperflüssigkeiten und Sekretionen (4 Wörter bilden Grundlage für 10 Pflanzennamen), z.B. *kwëw* ‘krew’ /Blut/ – Grundlage des Pflanzennamens *Pana Jezusowô kwëw* ‘dziurawiec pospolity, /Echtes Johanniskraut/ *Hypericum perforatum* L.’.

Die kaschubischen Pflanzennamen, die in den Namen menschliche Körperteile beinhalten, teilen sich auf Grund: 1) der Heilverwendung bestimmter Pflanze für bestimmte Körperteile oder – seltener – anderer Verwendung der Pflanze, die im Zusammenhang mit bestimmten Körperteile steht, z.B. *plëcnik* ‘podbiał pospolity, /Hufblattich/ *Tussilago farfara* L.’ (die Kaschuben halten diese Pflanze für Heilmittel bei Lungenerkrankungen); 2) des Glaubens, dass Kontakt mit dieser Pflanze Beschwerden bestimmter Körperteile hervorrufen kann, z.B. *bòlëgłowinë lëstë* pl und *bòlëdżë* pl ‘jaskier ostry, /Scharfer Hahnenfuß/ *Ranunculus acer*’ (Schnüffeln an der Blume oder Betrachten der Blume kann angeblich Kopfweh oder Augenschmerzen auslösen); 3) der Ähnlichkeit der Körperteile und der Pflanze *bardówka* ‘huba, /Nabe/ Polyporus’ (Ähnlichkeit der Nabe, die an einem Baum wächst mit der Warze, die auf einem menschlichen Gesicht wächst); 4) der Wirkung bestimmter Pflanze auf bestimmten Körperteil und ihrer gleichzeitigen Ähnlichkeit zu dem Körperteil, z.B. *Pana Jezusowô kwëw* ‘dziurawiec pospolity, /Echtes Johanniskraut/ *Hypericum perforatum* L.’ (Zuschreiben der Pflanze der blutstillenden Wirkung erfolgt aus dem Prinzip “Ähnliches soll durch Ähnliches geheilt werden“, denn der Saft von

Johanniskraut hat die Farbe des Blutes); 5) der Übertragung eines Pflanzennamens auf eine andere Pflanze auf Grund anderer Merkmale z.B. *nokce* 'kocanka piaskowa, /Sand-Strohblume/*Helichrysum arenarium*' (der Namen wird von 'nagietek lekarski, /Ringelblume/*Calendula officinalis* L.' auf Grund der farblichen Ähnlichkeit der Blumen beider Pflanzen und Verwendung in Heilung vieler Krankheiten übertragen); 6) der lautlichen Assoziation der Körperteile mit dem Wort, das der Motiv im Pflanzennamen ist, z.B. *òczétczy* (von *òkò* und *nokce*).

Die besprochenen Pflanzennamen zeugen von der bedeutenden und vielfältigen Rolle der Pflanzenwelt in der kaschubischen Kultur, sowohl in der materiellen als auch geistigen Sicht.

tłum. *Magdalena Darska-Login*